

temes-1)

JOAN LLUÍS MAS I PASTOR. President de Terra dels Avis, associació de patrimoni agrícola del Rosselló

EL REC D'ELNA, O LA BATALLA DE L'AIGUA

El rec d'Elna és un dels més antics del Rosselló, a la Catalunya del Nord. Està situat a la conca baixa del Tec, molt a prop de les muntanyes de l'Albera que separen el Rosselló de l'Empordà. La seva configuració actual amb la resclosa al terme d'Ortafà data de 1184, però sabem que existia ja abans puix que el tenim citat el 1053 i es fan diverses mencions de molins els segles X i XI.

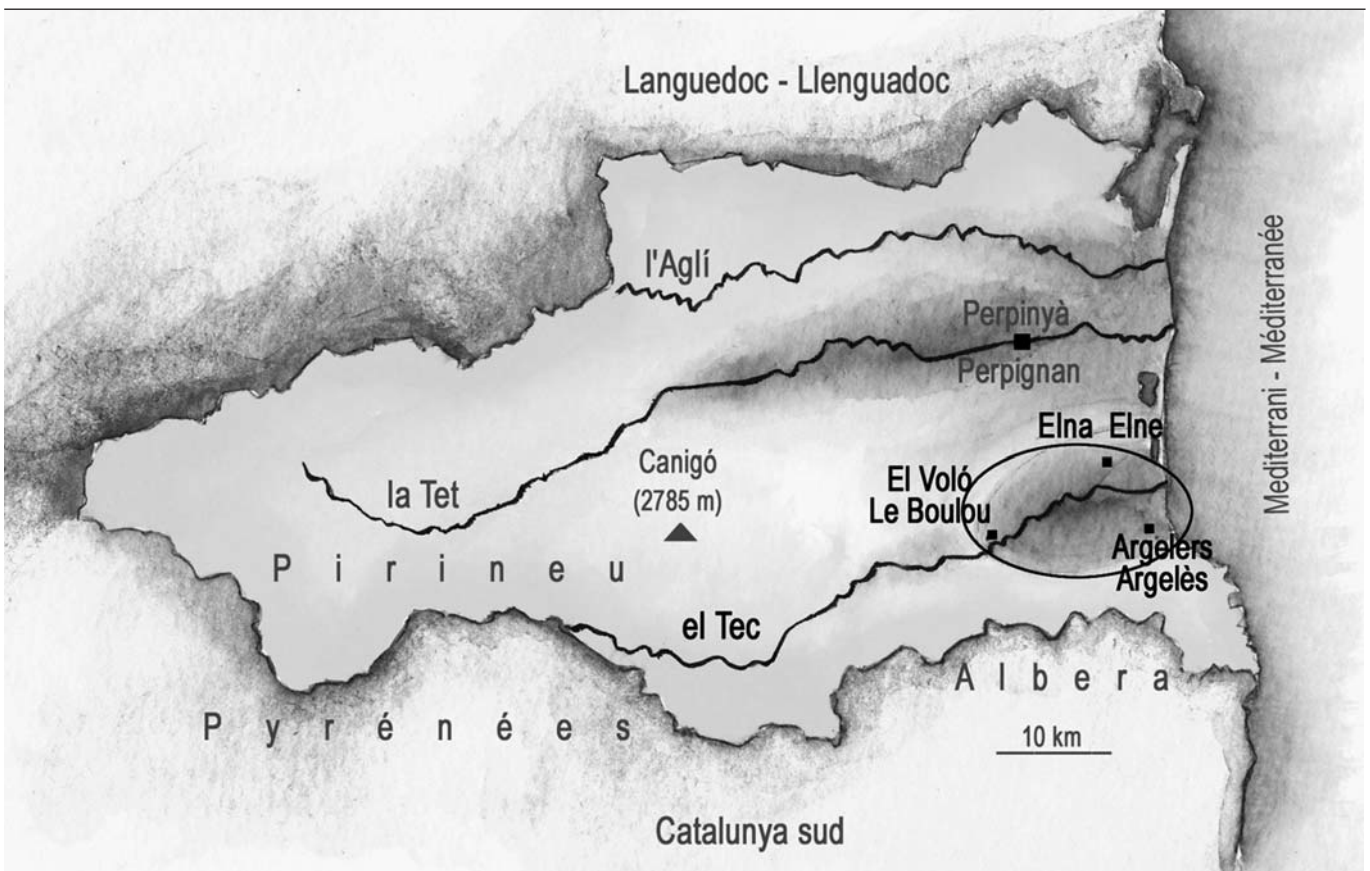
El rec té una certa fragilitat pel fet de ser el darrer gran canal sobre el riu i perquè depèn dels nous recs creats més amunt. La seva llarga vida, de més de 800 anys, és marcada per una sèrie de guerres de l'aigua sobretot a l'època moderna, que és quan s'han creat altres nous recs i nous usos.

Però avui el rec s'encara amb nous reptes a causa de les sequeres, el turisme, l'increment important de població a la plana i l'ambivalència del concepte d'ecologia.

Si Elna, en l'actualitat, és una petita ciutat de poc menys de 10.000 habitants, en el passat va ser capital de Rosselló durant part de l'antiguitat i, a partir del segle VII, seu del bisbat de la Catalunya del Nord fins a l'època moderna, cosa que li ha donat certa rellevància.

És gràcies a un dels bisbes d'Elna, també senyors de la ciutat, que tenim les dates més antigues del rec, 1053 i 1184. Aquesta última, com ja hem assenyalat, és la data de creació de la resclosa al terme d'Ortafà, on es troba encara.

Mapa de Catalunya del Nord. La baixa conca del Tec on se situa el Rec d'Elna.

173

Allò que segurament caracteritza els recs és que són «organismes vius», més que monuments històrics. El fet de conduir aquest element de vida que és l'aigua també els dona una importància vital i, al llarg de la història, la majoria ha patit lluites per l'aigua (o conflictes d'usos, com s'anomenen actualment). En el cas del rec d'Elna, les lluites històriques per aconseguir el manteniment del seu cabal, o augmentar-lo si cal, ens aboquen de ple a l'actualitat.

El rec d'Elna és el més antic sobre el Tec i és un rec bisbal; aquests arguments jurídics han estat sempre la línia de defensa dels síndics del rec quan hi ha hagut litigis amb altres recs. Però l'argument de l'antiguitat del rec, que els devia semblar imparabile, no sempre els ha servit. Altres temps, altres usos i altres raonaments.

El segon rec obert a la conca baixa del Tec va ser el de Brullà el 1313. És avantpassat del rec de Palau del Vidre, però no tenim constància d'oposicions judicials en aquella època.

Les lluites per l'aigua comencen amb força a partir de la segona meitat del segle XVIII, quan, el 1751, es té el projecte d'obrir un nou gran rec, el rec de l'Albera, amb la resclosa al Voló, riu amunt de la resclosa d'Elna. El regnat de Lluís XV de França (1723-1774) va ser d'una certa prosperitat econòmica i, o bé per als cultius o bé per als molins, era imprescindible obrir nous recs.

Aquest projecte representava un autèntic perill per al rec d'Elna i els síndics de generacions successives s'hi van oposar de forma judicial durant 114 anys, és a dir fins al 1881. Mentrestant, la Revolució Francesa havia desviat els interessos cap a altres prioritats i diversos concessionaris s'aniran succeint sense ni tan sols veure la construcció del canal, fins a la inauguració final de 1877. Però la lluita per la salvaguarda del rec d'Elna no va acabar aquí. Es pot parlar d'una veritable estratègia de l'aigua.

Per esquivar la resclosa del rec de l'Albera, els síndics d'Elna compren un molí situat just davant, de manera que cal desviar del riu, amunt d'aquella resclosa, l'aigua destinada a aquest molí i restituir-la més avall. Així, recuperaven dues moles d'aigua o el que és el mateix, 600 litres/segon, almenys en teoria; una aigua que seria benvinguda pel rec d'Elna i també pels altres que neixen després de la resclosa del rec de l'Albera, com el de Palau. Aquest molí quedarà en propietat del rec d'Elna fins a la dècada de 1970.

El segle XIX és el moment del gran desenvolupament i transformació de l'agricultura, que passarà a ser bastant intensiva el darrer quart del segle, quan l'arribada de la via fèrria (a Elna el 1868) farà possible l'exportació de les fruites i verdures cap al centre i el nord de França. Temps abans, la producció, pel fet de no poder ser exportada convenientment, quedava al nivell d'una economia local. Aquesta expansió

de l'agricultura s'acompanyarà lògicament d'unes necessitats més grans d'aigua.

El rec de Palau, de tant en tant el trobem aliat amb el d'Elna quan es tracta d'anar en contra del rec de l'Albera, però és més sovint el blanc dels síndics d'Elna. Entre 1838 i 1841, un judici oposa els dos recs; el motiu era un augment del cabal aconseguït pel rec de Palau el 1837 per regar el seu terme.

El naixement de nous recs i l'augment de les necessitats d'aigua feien necessaris un nou estudi general sobre el riu Tec i una actualització de les regles de cadascú. Al llarg del segle XIX, el Consell General —que té la competència, conjuntament amb la prefectura, per administrar el departament dels Pirineus Orientals— impulsa un estudi que s'acabarà el 1886 i que pretén posar ordre i regular els cabals de tots els recs que neixen del riu Tec. A part, a partir de 1870 s'havia iniciat encara un rec nou, a Ceret, per regar bastant de terme al Vallespir, ja a la conca superior del Tec.

Aquest estudi encapçalat —sembla que molt professionalment— per l'enginyer Sorel i publicat el 1886, intentava apaiagar les tensions després que dues ordenances d'Estat, la de 1845 i la de 1851, no haguessin resolt el tema, ans al contrari. L'estudi havia permès, entre altres coses, descobrir força irregularitats vigents en diversos recs.

Veiem doncs, que l'argument de l'anterioritat del rec d'Elna no és gaire sòlid amb el pas del temps i que, sent el darrer gran rec sobre el Tec, amb la resclosa situada a uns 10 km de la desembocadura, en realitat només pot utilitzar la part de l'aigua que li queda al riu.

El segle XX veurà el major increment de l'agricultura i l'exportació de productes fins al punt d'inflexió dels anys 80 i la decadència de finals de segle. Malgrat les lluites quasi constants, el rec no donava l'abast a causa d'un cabal insuficient i els torns d'aigua no eren prou freqüents per mantenir una irrigació correcta dels cultius. Els hortolans van ser obligats a fer pous i bombar aigua dels aquífers fins que, als anys 1980, es va enllestir la xarxa subterrània d'aigua sota pressió a partir del llac de Vilanova de Raó. Avui, s'utilitzen alternativament aquests dos mitjans per regar la conca d'Elna, si bé hi ha cada vegada més control de l'aigua bombada dels aquífers. El rec d'Elna serveix per regar ben poques terres agrícoles tot i les necessitats encara no cobertes pels altres mitjans de proveïment d'aigua.

Però a la fragilitat de l'ús agrícola responen una sèrie de noves funcions, avui de primer pla, com la d'alimentar els aquífers o la constitució d'un corredor de biodiversitat que és també una zona humida, és a dir, un paper merament ecològic, a banda d'un paper patrimonial que ja té bones repercussions en el turisme; en efecte, el rec compta encara amb

1

2

5

8

11

13

14

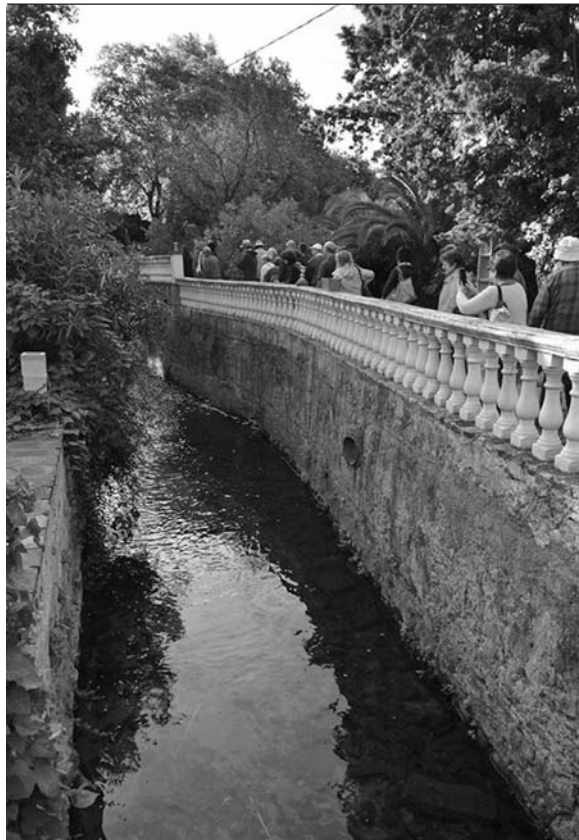
16

temes-1)

tots els set molins dels segles XIV o XVI, alguns dels quals funcionen com a turisme rural. Però a més d'aquests arguments importants, en els episodis de sequera en augment el rec permet optimitzar l'aigua que rep del Tec, difonent-la quilòmetres endins del terme i fer possible la supervivència de les nombroses vores de xiprers o llorers. En certa manera, el rec constitueix una reserva d'aigua indispensable a l'estiu, sense haver de poar en les capes subterrànies; podríem dir que, en certa manera, té el paper d'un pantà. Cal precisar que el Tec és l'únic riu de Catalunya del Nord que no té pantans. No se'n pot emmagatzemar l'aigua sobrant de les pluges o de la neu, i tota l'aigua es perd dins la mar. De la mateixa manera, però al revés, en els episodis plujosos de la tardor i de la primavera, tan freqüents i devastadors a la conca mediterrània, el rec permet un escurament de l'aigua que evita inundacions. Però, per poder complir el seu paper d'escorredor, el rec ha d'estar net i en bon estat de funcionament. No és estrany, doncs, que la nova lluita que es perfila tingui un fonament ecològic i s'emmarqui en un context de canvi climàtic.

Des de 2017, l'Estat francès pretén aplicar de manera indiscriminada al Tec, com als altres rius francesos, una llei eixida dels Rencontres de Grenelle II, a París, sobre el medi ambient que van tenir lloc el 2011, anomenada de «continuitat ecològica». Sota aquest nom de caire consensual, s'amaga la destrucció de tots els obstacles situats sobre els rius, com les rescloses, considerats no indispensables (com ho poden ser els pantans, per exemple).

El rec al seu pas pel Molí d'en Torné. S'organitzen visites periòdicament al llarg del rec o als voltants dels molins

El projecte que vol tirar endavant l'Estat per mitjà d'aquesta llei, amb el suport de part de les col·lectivitats regionals concernides, és l'arrasament parcial de la resclosa que tindrà, si es duu a terme, dos efectes principals. Un és la desconexió de la presa d'aigua i en conseqüència la fi de l'alimentació del rec per gravetat, és a dir, sense cap necessitat d'energia, cosa que implicaria la mort del rec. La segona conseqüència és jurídica: la pèrdua definitiva del dret ancestral d'aigua.

Aquesta llei es basa en principis ecològics com el de la lliure circulació dels peixos migradors i dels sediments sense adonar-se que, alhora, erradica altres principis ecològics com el del manteniment dels aqüífers o de la biodiversitat de les zones humides. Els poders públics proposen una solució intermèdia mitjançant l'ús de potents bombes elèctriques per substituir la resclosa, cosa que no deixa de plantejar altres qüestions ecològiques quan veiem que el rec funciona des de fa més de 800 anys sense cap aportació d'energia.

A hores d'ara, els arguments de l'Estat no han portat cap prova de l'impediment que representarien les rescloses per a les espècies migradores; a més, existeixen dispositius anomenats «passos per a peixos» que faciliten les migracions tot mantenint les rescloses.

Quant als sediments, tot és encara més incert. S'ha format un col·lectiu de diverses associacions, científics, pagesos i defensors del medi ambient per salvaguardar el rec. El rec segueix lluintant. ■

Quant als sediments, tot és encara més incert. S'ha format un col·lectiu de diverses associacions, científics, pagesos i defensors del medi ambient per salvaguardar el rec. El rec segueix lluintant. ■

Bibliografia

Totes les informacions d'aquest article provenen d'una sola publicació:

H. JONCÀ; F. OMS; R. PAGEAUD; J. L. MAS (coord.), *Le Canal*

d'Elna, Mille ans de gestion de l'eau en Roussillon, El Rec d'Elna, mil anys de gestió de l'aigua al Rosselló. Elna: Terra dels avis, 2009.